

ÖT ÉVE HUNYT EL FEHÉR FERENC*

A PÁLYA KEZDETÉN

TOLDI ÉVA

Az ismeretlen Fehér Ferencről akarok beszélni, a pályakezdőről, az első versek írójáról. Fehér Ferenc zsenigéi címmel özvegyének, Fehér Magdának a jóvoltából a *Híd* folyóirat kezdte közölni az első verskísérleteket. Az indulás éveit mindig érdekes vizsgálni, hiszen értékes adalékokat kapunk a költészet-ről, megtudhatjuk például, milyen volt az a költészeteszmény, amelyet már igen korán magáénak vallott.

Maga Fehér Ferenc is nagy fontosságot tulajdonított a gyermekkor s a pályakezdés idejének. *Vállalt világ* című esszékötetében a következőképpen ír róla: „A meghatározó gyermekkor döntően hozzájárul a költő indulásához. (. . .) Arany Jánost az édesapja hamuba írt betűkkel tanította az írásra a nagyszalontai szülőházban. Ebben a csodálatos jelképességű tényben mintha ott volna minden, ami a klasszikus költő útnak indulásához fűződik: az édesapai hovatartozás; a szülőház tűzhelyének melege; a hamu mitológiai, ősi varázsjellege.” A fiatal évek fontosságát, jellemformáló és költészetalakító szerepét más költőkkel kapcsolatban is említi: „A kisdíák Szabó Lőrinc iskolából hazatérőben, minden alkalommal azt olvasta le az egyik városi cégtábláról: »Óriás és ékszerész . . .« És várta, leste, hitte, hogy egyszer megpillantja az óriást. A mesével átszövődő gyermekkor tágas, nagy gyöpen vagy mélységes renetegében nemcsak Jancsi és Juliska jár ott, kézen fogva egymást. Tudósok, művészek, alkotói nagy egyéniségek – és hát természetesen leendő költők is . . .

Hogyan születik az első vers?

Hogyan születik az álom? A mese . . . Az első élmény . . .”

Fehér Ferenc első verse – mai tudásunk szerint – tizennégy éves korából maradt ránk, diákos búcsúzás a szünidőtől az iskolaév kezdetén. Két 1943-ban keletkezett verse pedig már jellemző jegyeket mutat. A *Mulandóság* című így

* Az 1994. október 20-án Topolyán első ízben megrendezett Fehér Ferenc Emléknapon elhangzott előadások

hangzik: „Minden csendes, / Szellő sem lebben. / Lenn a völgyben / Sűrű köd terjeng. // Hallgat az erdő, / Madár sem rebben. / Andalogva járok, / Csak várok, csak várok. // Oly jó az éjben andalogva járni, / Nem csinálni mást, / csak állni és várni. // Várni arra, hogy rád találok, / Karjaimba zárni, / s szereid lezárni / csókjaimmal . . .” A keltezés: Topolya, 1943. okt. 14. Nem az önfeledt kisgyereket látjuk, hanem a komolykodó szerepjátszót, aki már tudja, a költészetben másként kell megszólalni, mint az életben. Itt már versszituáció van, leírás és verszene is, s megjelenik jellemző hangulata, a merengő szenvedés és a némaság. Egy másik, ugyanaznap keletkezett versében pedig mindezek mellett már meglátja a természetet is, igaz, még csak stilizált tájat, amelyet költészetének későbbi szakaszában vajdasági létezésünk jelképévé tesz meg, majd pedig a létezés egyetemes szimbólumává növeszt. A *Sóhaj* így hangzik: „Némán állok a hegytetőn, / Téged kereslek szenvedőn. / Köd ül lenn a völgyeken, / Neved sóhajtom csöndesen. // Lassan leszáll az alkonyat, / A szél elkapja hangomat. / Fölviszi az ég felé, / Föl, a csillagok elé . . .”

A tizenhat éves, öntudatra ébredő fiatalembert többféle világnézeti hatás éri, s bár világképe még kialakulatlan, már érzi a költői szerep általa megválasztott magatartásformájának terhét, a közösség nevében a közösséghez szólás küzdelmeit. Azt hiszem, nem igényel különösebb kommentárt azt alábbi versrészlet: „Árulók! Idegen eszmék / hú csatlósai, / kik nem tudtok egy igaz / szót kimondani: / rettegjetek, vörös bérencek, / árulói egy nagy népnek. (. . .) Ámde egyszer eljön a nap: / vörös csillag lebukik majd! / Eltűnik a szenny s a sár, / győzni fog az igazság!” S még ugyanabban az évben írja meg a *Proletárfiú dalát* is, akit „megcsaltak és éhezettek”, s akinek „Tiszta volt a szíve-lelke, s piszkos, rongyos a ruhája”, jelezve nemcsak Fehér Ferenc szociális érzékenységét, hanem azt is, hogy ez az érzékenység merre veszi útját.

A pálya elején találjuk elbeszélő költeményét, a *Krumpli Karcsi kóborlásai* címűt is. A felező tizenkettes alkalmazásával írott versformát szabályos sormetszeteivel hűen követi a tizennyolc éves költő. Így indul a költemény: „Volt egyszer egy fiú, aki tán sosem volt, / Nem volt semmije se, csak ruháján sok folt. / Nőve-növekedve egy merészet gondolt: / Fölfedezte szegény, hogy ő még nem is holt . . . // Nosza, örömebe kapta tarisznáját, / Fel is húzta volna, ha lett vón, csizmáját. // Iszákját kitömte lopott burgonyával, / És kilépett hősünk, istenigazával. // Nehéz vón követnünk, ám nagy szerencsénk van, / Mert kopott iszákján igen sok kis luk van. / Amerre elhalad, völgyeken, erdőn át / Szép kicsike csíkban szórja a burgonyát.” A folytatás tele van meseelemmel, s arról van benne szó, hogyan szabadítja meg a szomorkodó óriás lányát a boszorkányok fogságából. A *Krumpli Karcsi kóborlásai* – talán az eddig hallottakból már ki is derült – Fehér Ferenc *János vitéze*. Krumpli Karcsi és Kukorica Jancsi – összecseng a két név, s nem kevésbé mutatja a rokonságot a tündérmesékhez hasonlatos tartalom. Sőt, az ifjú nemcsak a verselési technikát sajátította el mesterfokon, hanem átvette a Petőfinél oly jótékony humort és ironiát is. A

Krumpli Karcsi kóborlásainak páratlan dokumentumértéke van, mert pontosan rámutat arra, hogy Fehér Ferenc már ifjúkorában a romantikus népies költészeteszményt választotta folytatandó irányának, s azt következetesen meg is valósította. A jugoszláviai magyar irodalomban lényegében egyedül állt ezzel a törekvésével. Számottevő, hozzá hasonló formátumú előde nem volt, s máig sem akadt méltó követője irodalmunkban.

A *Krumpli Karcsi kóborlásai* azt is megmutatta, hogy már az ifjú Fehér Ferenc vonzódott a nagy, epikai teljesség létrehozásának gondolatához. Ennek a verseszménynek a nyomán alkotta meg, még úgyszintén fiatalon, huszonhárom éves korában a *Jobbágyok unokái* című poémáját, amelyben családjának élet-történetét verseli meg, ugyanakkor már azzal a tudatos szándékkal, hogy egyetemessé és szimbolikussá is tegye az egyedi ember szenvedéseit. A cselédsorsban, nélkülözések közepette felnőtt kisgyerek látta a létért, a túlélésért folytatott küzdelmet, s magasztossá, heroikussá növesztette azt. Már nem a versforma zeneisége áll előtérben, hanem a szándékot kifejezni kívánó képi ábrázolás, amelynek ilyen remekléseit is olvashatjuk a hosszúversben: „Sebesen pörgött a szélmalom-vitorla; / olyan volt, mint egy óriás vénasszony, / ki a faluszélen arcát szélnek tolja, / nyelvet ölt, de hangja nincs, hogy szólhasson.”

Fehér Ferenc rajongásig szerette a szegényemberek világát, s a sanyarú cselédsorsot mint az Éden helyszínét élte meg. Ezért volt vitája Szenteleky Kornéllal is – mondanom sem kell, utólagos, hiszen az irodalmunk alapítójaként tisztelt Szenteleky már 1933-ban halott volt –, akinek az elméletét, a couleur locale-t Fehér Ferenc maradéktalanul elfogadta, ám költői gyakorlatát visszatükröztette, mondván: „Látlak, te vidéki spleen, te árnyék: / kamáslid féltve, a sáron átlépsz . . . // » Vigye más – diványra dobod a táskád.” A finnyás polgárt látta meg Szentelekyben, aki mellesleg orvosként ingyen gyógyította a szegényeket, költészetében, ízlésében azonban elutasította a „dagadt disznóhizlaló”-t, vagy a „százláncoz gazdát, aki gutaütötten emészti az esti vinkót meg a paprikást”, s elvágódott innen, többnyire a szellem és a művészetek hazájába, a napfényes Itáliába. Fehér Ferencnek és Szenteleky Kornélnak ezenkívül azonban van egy közös metaforája is: az akác, vagy ahogy Szenteleky mondta, népiesen-archaikusan: ákác. Szenteleky az *Ákácok az őszben* című versét a következőképpen kezdi: „Állnak az ákácok bús bácskai őszben / kopaszul, szegényen s türelmesen állnak, / szél rázza fejüket, fejsze csap húsukba. / Nincsen épp jó sora az ákácifáknak.” Gondolná-e valaki, hogy Szenteleky az ákácot nem jellegzetes tájszimbólumként alkalmazta? Maga szabadkőműves volt, s mikor testvéreiről, az ákácokról beszél, szabadkőműves testvéreire gondol – erre világít rá Bori Imre Szenteleky Kornélról szóló monográfiájában –, nála tehát az akác az elkülönülés szabadkőműves szimbóluma. Fehér Ferencnél éppen ellenkezőleg, ő a népi, az eredeti, az ősi fogalmakat társítja az akáchoz egész költészetében, különösképpen az *Ákác és márvány* című versében, melyben a temetőben levő sírkeresztek között látja meg az akácból és a márványból

faragottat, mindenkor az elsővel, a hamisítatlanul népivel, ősivel érezve rokonságot.

Visszakanyarodva eredeti témánkhoz, az ifjúkori versek világához, még egy mozzanatra fel kell hívni a figyelmet. A *Krumpli Karcsi kóborlásaitól* induló, a *Jobbágyok unokáin* át vezető népies nagyvers Fehér Ferencet életének későbbi szakaszában is foglalkoztatja, 1971-ben írja meg a *Jobbágyok unokáinak* folytatásait, *Egy kiskirály kunyhójából II.* címmel. Ebben olvassuk a következő képet: „Napszámos-felhők rongyos nagykabátján / átszállt valami mennyből jött lehelet; / egy kalászfejen billegő bogárkán / az Isten szem csöppet elmerengett” – mutatva, hogy Fehér Ferenc immár a létezés egészének jelképét fejtí ki, egészen abban a szellemben, amelyben tizennyolc évesen megfogalmazta gondolatait.

S ha költészete kapcsán a romantikát emlegettem, gyerekkorára visszapillantva Fehér Ferencnek az életéről is azt kell mondanom, hogy a romantika szabályai szerint alakult. A nincstelen cselédek ivadékából művész-értelmiségivé vált életpálya hatalmas íve kelti ezt a gondolatot, s nem kevésbé az a szerep, amit költészetével vállalt, életének komolyságával pedig teljes odaadással meg is élt. Szomorúan mondom, hogy bizonyosan tudható: ma már, többé már, őutána már soha többé nem lesznek ilyen emberi sorsok, nem tehetők meg ekkora életpályák.

EMLÉKEZÉS FEHÉR FERENCRE

JUHÁSZ ERZSÉBET

Nem tudnék méltóbb módon emlékezni Fehér Ferencre, mint úgy, hogy újraolvasva *Álom a dűlőutak szélén* című verseskötetét, akarva-akaratlanul is felidéződnek bennem e könyvvel kapcsolatos emlékeim. Ugyanis rendelkezem egy személyesen nekem dedikált példánnyal e kötetből. A dedikáció a következő: „Juhász Erzsébet topolyai kis olvasómnak: Fehér Ferenc. Noviszád, 957. ápr. 19.-én.” Születésnap ajándékkul kaptam e könyvet, természetesen nem személyesen Fehér Ferencről, családi közvetítés játszott közre, s alighanem maga a közvetítő sem gondolta, hogy milyen maradandó élményt hagy bennem e kötet s benne a nekem szóló dedikáció.

Nehéz minden részletét felidézni néhai tízéves önmagamnak, aki voltam akkor. S nem is ezen van most a hangsúly, mégis fontos, enélkül ugyanis nem lehetne igazán hiteles e tisztelgő emlékezés. Nem túlzás, ha azt mondom: forgott velem a világ, amikor e dedikációt elolvastam. Hiszen álmomban sem gondoltam addig arra, hogy írók, költők erre mifelénk is előfordulhatnak. Persze, erre nem így gondoltam akkoriban: megfellebbezhetetlen sarkigazságként

élt bennem a meggyőződés, hogy írók és költők csak valahol nagyon-nagyon messze másutt élnek. Azon pedig, hogy hol is lehet az a messzi másutt, eszembe sem jutott töprengeni. Fehér Ferenc nevét, s hogy verseket ír, már előbb is hallottam otthon, tényleges valósággá azonban mindez csak nekem szóló dedikációja révén vált a szememben. E verseskötet hatására éltem át életemben először azt a furcsa hasadtságot, amikor az ember nem azonos többé önmagával mint kikezdehetetlen evidenciával, hanem kívülről is szemlélni kezdi önmagát. Megfogalmazódik benne a *ki vagyok én?* alapvető, s végső érvénnyel soha meg nem válaszolható kérdése. A madártávlatot létem e kérdéssorozatához talán épp e kötet *Bácskai tájkép* című verse indította el:

*Tarlók közt szikrázó betonút,
beleszalad a nyárba.
Kétoldalt elhagyott asszonyok,
egy-egy hókarú nyárfa.*

*Úton kisleány mendegél,
mezítelen a lába.
Fönről az égből épp olyan,
mintha egy helyben állna.*

S talán az a makacs hit is ekkor képződött meg bennem, hogy a bácskai, a vajdasági életnek is lehet irodalmi megfogalmazása. Fehér Ferenc e kötete a nekem szóló dedikációval volt hosszú-hosszú időn át mindegyre az egyetlen „kézzelfogható” bizonyítékom. Hogy mi az irodalom lényege, azt is talán ettől kezdődően kezdtem öntudatlanul is keresni. S megsejteni, hogy egész lényünkkel kell nézni s figyelni azt, ami körülvesz bennünket, s akkor a kegyelem egy pillanatában lefoszlik környezetünkről a semmitmondó, szürke egyhangúság álcája. Akkor egyszeriben: „A hosszúhajú ősz sárga birsalmákat szagolgat, / motoz, s szoknyája felsuhog a szél neszében.” Vagy: „Fagyott inget himbál a szél a kerítésléccen”, s „Fehér függönyünkön / sárga lombok árnya villan.” S hogy titkok, csodák és mesék rejtőznek mindenütt, a szülőföldi tájon is.

Az álom a dűlőutak szélén, a kötet címadó versében Fehér Ferenc költészetének néhány alapmotívuma már együtt van. A bácskai táj érzékletes leírása, s a veszendőség, az elmúlás tudata. Ugyanaz a madártávlát teremtődik meg e versben is, mint a *Bácskai tájkép*ben, ahol az úton mendegélő kisleány fönről az égből éppolyan, mintha egy helyben állna, csak hogy itt a rálátás madártávlátát az elvonuló évszázadok súlyos ideje teremti meg. A néhai kisleány pedig réges-rég a föld alatt, elfeledve, s vele a néhai táj is eltörpítve.

Különös akusztikát nyert a Fehér Ferenc halála óta eltelt nehéz öt év folyamán e madártávlát, a veszendőség s a nyomtalan elmúlás, mely az alábbi részletben fogalmazódik meg:

*Messziről majd szekerek és csordák dübörögnek,
bódító füstje száll fölém a porló rögnek,
s megtorpan fölöttem sokszáz lovas.
Kunyhóm kontyába nyilat röppent egy vad legény,
s nyom nélkül tűnnek el a távol tengerén
zörgő szekerek, szitkok és lovak.*

A veszendőséggel nem lehet szembeszegülni. Csak egyvalamit tehetünk elene: szívós figyelemmel vesszük számba, ami van, s ami volt, s konokul emlékezünk mindazokra, akik itt voltak, e tájon éltek egykor.

A VÁLLALT VILÁG KÖLTŐJE

HARKAI VASS ÉVA

Tisztelt hallgatóság!

Fehér Ferenc költészetéről kellene szólnom, ám miközben verseiről tündööm, s egyként végzek szellemi leltárt a költeményeivel való mintegy három évtizednyi ismeretségem s költészetének több mint négy évtizednyi termése felett, figyelmem folyton a naplójegyzeteibe rejtett vallomások irányába lendül. Nemcsak amiatt, mert a költő e két fő műfajának szinte hajszálpontossággal megegyeznek leglényegesebb állomásai, s ily módon lényegében ugyanaz a „lírai földrajz” bontakozik ki mindkettőből (a Betyár-völgy, a Krivaja-part, a Nagykert, a Kőfal utca, a Vajhegy, a Kálvária-domb, az Epres, a Vágóhíd-sor a hazavezető út állomásai); s nem csupán naplójegyzetei líraiságának és költészete vallomásosságának párhuzamai miatt. Azt sem hiszem, hogy költészete kiegészítésre szorulna a vele csaknem egy időben íródó, alakuló naplójegyzetekkel. A lírikus Fehér Ferenc s az „érzékeny jegyzet”-et író költő egymásmellettisége, az írói pálya e kettős vonulata bennem, az immár lezárult életmű olvasójában művészet és élet nagy egységének benyomását kelti. Az írói hivatás teljes mértékű vállalását. Emiatt zengnek fel a költemények sorai mögül a naplójegyzetek futamai – s fordítva: állnak egybe a lírai jegyzetek is egy költői arckép vonásaivá. Mindezek következtében pedig azt sem tartom merő véletlennek, hogy Fehér Ferenc költészetének ars poeticaí súlyú meghatározásait, a költői műhelyt célba vevő megnevezéseket épp a naplójegyzetkötetek címei rejtik: azt, hogy költészetének egén a Betyár-völgy, a Krivaja-part, a Nagykert, a Kőfal utca, a Vajhegy, a Kálvária-domb, az Epres, a Vágóhíd-sor hazavezérlő csillagok, s ez az egész, így, együtt – *vállalt világ*.

S a műfordítás . . . Fehér Ferenc írói programjának elmaradhatatlan része, összetevője a nemrég még sokkal tágasabb és többnyelvű ország s a szintén soknyelvű Vajdaság lírájának polifóniáját megszólaltató műfordítói munka. Aki naplójegyzeteinek szövegeit olvasta, láthatta, mily módon alakulnak és tágulnak a költő lírai földrajzának határai. Mert a Betyár-völgy, a Krivaja-part, a Nagykert, a Kőfal utca, a Vajhegy, a Kálvária-domb, az Epres és a Vágóhid-sor mellett a méhészek völgye, a régi Bán-kert, a Telecskai-dombok, a bajsai dúló dinnyeföldje, a napnyugati ugarok, a Tisza, a bánáti puszták – az egész „pannon nirvána” –, majd a baranyai falvak és borpincék mellett szinte karnyújtásnyira ott a zagorjei táj, a szarajevói Miljacka, a „bánatos, szláv folyó”, a Száva, a Crni Drim, a Buna, Dubrovnik és Brač, Ohrid és Sztruga . . . Mindez a naplójegyzetek s velük párhuzamosan a költemények és műfordítások kitérgült világaként.

Nehéz lenne megmondani, hogy a lírai országjárás, a költői találkozások, a sokféle nyelvet és kultúrát összeforrasztó barátságok vagy épp a műfordítás, a magyar nyelven megszólaló vers volt-e lényegesebb a költő számára. Nyilván mindkettő, elválaszthatatlanul. „Kell a mozgás, az ismerkedés, a személyes kapcsolatok megteremtése és ápolása, mind az általános irodalmi arcvonalon, mind pedig a tájak, az emberek, a mindennapi valóság irányában. (. . .) Minden távolabbi utamról írók és költők társaságában eltöltött, meleg baráti órák emlékeivel tértem haza; ilyen személyes ismeretségek nyomán születtek legjava szerb, horvát, szlovén s úttörő vállalkozást jelentő macedón, albán és vajdasági román versfordításaim. Nem udvariasságból, nem is kötelezettségérzetből, hanem őszinte érdeklődésből . . .” – áll a *Hazavezérlő csillagok* 1961. szeptemberi feljegyzéseiben. Ily módon kap helyet Fehér Ferenc lírai földrajzában a szülőföld a maga mikrorészleteivel, s nyílik kilátás a bácskai dinnyeföldről egy már csak személyes emlékeinkben élő tág világra – *Egyazon ég alatt*, miként a harmadik naplójegyzetkötet címe jelzi. (Láttam a költőt Verbászon, a fiatal jugoszláv költők fesztiválján, a tíztagú zsűri minden bizonnyal egyetlen olyan tagjaként, aki a beérkezett költemények mindegyikének nyelvét értette. S jártam Sztrugán, ahol miután megtudták, hogy Vajdaságból érkeztem, az ő nevét mondták.)

Fehér Ferenc műfordítói tevékenysége egy aktív, gyakorlati, a kézfogás melegét is magában rejtő program jegyében alakult – egy *élhető* és értelmes világ felmutatásaként. Ennek az egyedül értelmesnek hitt költői létmódnak metaforája az *egyazon ég alatt*, műfordítói hozadéka, kézzelfogható eredménye pedig a *Színék és szavak* című, Miroslav Antićtyal közösen írott kétnyelvű verseskötet s a *A madár árnyéka* című gyűjteményes műfordításkötet.

Mindezekről pedig elválaszthatatlanok az itthoni irodalmi találkozások, író-olvasó találkozók. Fehér Ferenc mindig gondosan felkészült ezekre a találkozókra, az iskoláink, falvaink és kisvárosaink olvasóival való szembesülésre, hiszen az írott szó terjesztésének, meggyökereztetésének komoly, tájunkon oly

küzdelmes küldetését vállalta benne. A kimondott szónak, miként az írottak is, súlya van. Része a kultúrának, amely színt, tartalmat és tartást kölcsönöz közösségnek és személyiségnek egyaránt.

Fehér Ferenc költői-publicisztikai személyiségének mélysége és összetettsége bontakozik ki e „vállalt világ” összképéből, amelybe szorosan beletartozik szűkebb és tágabb kultúránk, teljes művelődéstörténeti múltunk és jelenünk. Dimitrijevic Mara egykori színháza, Dévics Imre művésztelep-szervezői múltja, Nagyapáti Kukac Péter képeinek mesevilága s a pannon festősors hányattatásai, Acs József festészetének világa és műveinek kallódása, az egykori művésztalálkozók . . . Átforrósodottabb és számonkérőbb hang csap fel a közvetlen környezetünk kultúrhagyományait s az egykori tartalmak hiányát célzó írásokból, s belőlük a mai olvasó számára egyként rajzolódik ki egy művelődéstörténeti körkép – vállalt világunk természetrajza – s a hiányok számonkérésének gesztusa.

Fehér Ferenc egész költészetének lényegét érinti e két szó: vállalt világ. Ha pedig az olvasói tekintet e líra alakulását is közelebről szemléli, felfedheti benne ennek az egyszerre költészettani és földrajzi vonatkozású kinyilatkoztatásnak fejlődési fokozatait, állomásait is. Azt a költői folyamatot, melynek során az elveszített teljesség kivívott teljességgé, az elveszítettnek hitt világ megszerzett világgá lényegül. Az „egyetlen szó” megelégsének küzdelmét kísérheti tehát figyelemmel Fehér Ferenc költészetének mindenkori olvasója, miként erről, szép párhuzamban, egyként vall a naplójegyzetek szövege s az azonos című vers is. Ennek az egyetlen szóért vívott küzdelemnek pedig csaknem állandó táptalaja a lírája későbbi fázisaiban immár kontemplatívává formált „mézeskalács ízű emlék” – valamiféle *titokzat*. Nem titok és nem titokzatosság tehát, hanem: titokzat. Így, ilyen furcsán képzett formában, ahogyan még *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* sem tartalmazza a szót. Mert a *titokzat* is egyike a csupán költői szótárban élő azon szavaknak, amelyek az „egyetlen szó” megelégsének irányába vezetik a költőt – azon szó megelégsének irányába, mely múltat és jelen, költészetet és életet olvaszt egygé.

Ennek az egyetlen szónak – a kimondhatatlannak, a helyettesíthetetlennek – megelégsére indult el tájunkról Fehér Ferenc a negyvenes évek második felében, s ennek az írói-költői útnak eredménye a tizenhárom verseskötet – köztük a Híd-díjas *Delelő*, a *Madarak folyója* című, nagy, gyűjteményes verseskötet, majd az utolsó, az *Akác és márvány* című, válogatott versek kötete, amely a budapesti Magvető és az újvidéki Forum közös kiadásában látott napvilágot.

A hatvanas évek közepe táján találkoztam Fehér Ferenc költészetével. Előbb gyermekverseivel persze, s ez a találkozás a betűkkel, az olvasással való ismerkedésem idejével esik egybe. Majd az *Esővárók* furcsa metrumú, balladás sorai ragadtak magukkal: az *Aranykacsa*, a *Korsó*, a *Daru-ballada*, a *Holtomiglan-holtodiglan*, az *Ejjel a Tiszánál* – anélkül, hogy tudtam volna, mi a metrum, mi a

tájunkon is kószáló Rózsa Sándorról szóló énekek balladaformája vagy a műballada. Csak sodortak a versek elégikus futamaikkal, lágy gordonkahangjokkal, sorvégen záruló rímeikkel, sóhajszerű balladás refrénjeikkel, képeikkel. Későbbi Fehér Ferenc-olvasataim során a verszene s a képiség ragadott magával: a *Nyelv és varázs*, a *Ráolvasó*, a *Magyarázó vers* rím- és szóvarázsa, a *Folyók*, a *Betyárvölgy* „hívó Bakony”-a, az *Üzenet a téli Bácskából* „szép halott világ”-a, az *Ének a Tiszáról*, a *Felhők*, a *Novemberi elégia*, a *Tél a Vajhegyen* képisége. A hetvenes évek kontemplatívabbá, belső szemléletűvé lényegülő költészetképéből a *Nagyapáti Kukac Péter átváltozása*, a *Félúton*, az *Egyetlen szó*, az *Ottfelejtett napraforgó-tábla* című versek üzennek, s képezik le a költői utat, minek folyamán a kép belső képpé lesz Fehér Ferenc költészetében. Füst Milánra gondolok, akinek elegendő volt szobája ablakából kitekinteni az éjszakába, hogy látomásokat lásson, hogy megalkothassa sötét vizű víziós képeit. Fehér Ferenc is így módon lelt rá elveszettnek hitt világára. A lélek mélyén hordott gyermekkori táj és világ vasfüvébel suhintott az ablakán túli éjszakába, hogy megnyíljanak az újvidéki s doroszlói falak, és apró, sárga tüzekként, világos fényjelekként sziporkázzon fel egy „ottfelejtett napraforgó-tábla” vagy a „gyerekkor puha hava”.

Ha pedig az „egyetlen” verset kereselem e költészet szövegvilágán belül, a *Bácskai tájkép* nyolc sora merül fel emlékezetemben tarlok közt szikrázó betonútjával, hó-karú nyárfáival s az úton mendegélő kislány képével. Sójajnyit, egy-egy látványt befogó soraival, a látványt csupán borzoló s egyszerűségét meghagyó diszkrét rimeivel, képiségének impresszionista áttetszőségével s a haladás és egy helyben maradás paradoxonának egzisztenciális mélységű metaforájával – a lélekben elraktározott gyermekkori emlékkép költészetté lényegülésének tetten ért pillanataként.

FEHÉR FERENC ÉS A TOPOLYAIK

PÉNOVÁTZ ANTAL

Öt éve halott a költő, e város távoli határának, pontosabban egy nagyfényi cselédtanyának a szülőtte, akinek azonban bölcsőjét már Topolya ringatta, világra csodálkozó gyermeki kíváncsiságát a Kálvária környéke és a néhai Epres-kert oldotta. Itt serdült ifjúvá, és azt is itt tapasztalta először, hogy a szándék, a terv nem mindig válik valóra.

Aztán mégiscsak jöttek a gimnáziumi évek, s a kíváncsi értelem új horizontok felé tágulhatott. Ám az alapélmény: az otthonhoz (különösen az édesanyjához), szülőföldhöz kapcsoló érzelmi szálak ezzel nem halványodtak, ellenkezőleg, valami váteszi ómenként mind mélyebbre és mélyebbre hatoltak, hogy

igazi mélységüket már a végleges elszakadás idegenségéből hallassák egyre többször és egyre fájóbban.

Először 1978-ban kezdett érdekelni: mi lehet az oka, hogy az itthon is és országhatárokon túl is ünnepezték költőt, akinek 50. születésnapjáról tekintélyes anyaországi és hazai intézmények emlékeznek meg, szülőfaluja, Topolya nem ismeri, agyonhallgatja. Talán a költő fordított volna hátat szülőfalujának, és ezért e rideg nemtörődöm viszonyulás? Erről azonban szó sincs! A költő nem-hogy nem fordított hátat, de utolsó leheletéig féltő, meleg szeretettel beszélt, írt Topolyáról. Pályája kezdetén meg éppen szembetűnően sok a topolyai vonatkozású verse. Második kötetét például Topolyának, a topolyaiaknak ajánlotta: „Azoknak szól, akik küldtek, / mostoha, szép gyerekeknek, / Cseréparcú parasztnak, / kik munkához sosem fognak / az én hites álmom nélkül. / Azoknak szól, akik láttak, / mellét szopni jó anyáknak, / futó gyermekévcímbe / fára mászni kurta ingben, / labdázni az Epres fűvén / mélázni a tűzhely tüzén, / könyvek fölött meggörcnyedni, / idő előtt öregedni. // Azoknak szól, kik bár láttak, / se nem védtek, sem gyaláztak, / akik azért nem ismertek, / mert Bácskában írtam verset.” (*Az Álom a dűlőutak szélén* [1956] című kötet bevezető verse.)

Úgy hatnak ezek a sorok szívbe markoló, keserű panaszukkal, mintha a Janus Pannonius óta eltelt félezer év alatt mi sem változott volna ezen a tájon.

Pedig ekkor már (1956-ban) második kötete lát napvilágot, és a szép szót is becsülő vajdasági magyar irodalmi közvélemény a fiatalok között az egyik legígéretesebb költőjének tartja. Versei alapján a kritika is a bácskai táj, a paraszti hagyományok lírai hangoltságú, bár kissé érzelmes énekesének.

Topolyai vonatkozásban mindez úgy tükröződik, hogy versei alapján fölvázolhatnánk Topolya, ha nem is teljes, de igen részletes topográfiai térképét. Szereti, ragaszkodik Topolyához, a topolyaiakhoz, és igényli is azok viszontszeretetét: „Rejts el magadba, Nagykert, Kőfal-utca, / vigasztalj, falum; fiadnak hazudsz, ha / elfordítod arcod” kezdi a *Bácskai útinapló Topolyánál* című lírai kitérője versét, majd a kétely hangján folytatja: „Ki ismert itt? Nem is volt igaz talán, / hogy nékem itt nőtás, jó anyám / valaha cipőt szakajtott . . . / Én változtam, s ti a régiek vagytok?”

A kétely bensőt marcangoló kérdései ezek, melyek a folytatásban sem csitulnak, oldódnak: „Szívem kínálom, s nem égi malasztot / ez lenne a bűnöm?”

Önkéntelenül is József Attila sorai jutnak az eszembe: „. . . ki ugrott volna egy jó szóra nyomban . . .” S aztán, ahogyan József Attila sem, költőnk sem restelli hangos férfiszóval őszintén megvallani: „Fiatok küszöbötökön térdel, / verseimmel ti értetek égek el / kínzó lassú tűzön.”

„Szívem kínálom, s nem égi malasztot, ez lenne a bűnöm?” – tör fel a költőből a keserű kérdés, s inkább csak saját maga megnyugtatására, mint nemtörődöm falubelijeinek meggyőzésére írja a sorokat: „Szép hangú pap volt itt már dögivel, / de nem mentünk előbbre semmivel / prédikációval. / Gót palotát emelt az ájtatos / egyházúr, s ablaka sem volt a sok / vályogból vert ólnak.”

És aztán, mint aki már tisztában van mindennel, ezeket a lélekbúvár számára is sokat sejtető sorokat fiatalságának hetyke magabiztosságával – bár kissé ugyan rezignáltan – mintegy függelékként zárójelben odaveti az őt semmibe vevőknek: „(busongok itt a kocsmasztalon, / a semmibe meredten . . . / Falum most csendben elhagyom; / a cechem kifizettem).”

Fizikai értelemben, de költészete kiteljesedését illetően is igaz a sor: „Falum most csendben elhagyom . . .”

A második kötetet követő verseiben költészetének horizontja egyre tágul, terebélyesedik, de hogy végleg hátat fordított volna Topolyának, vagy hogy végérvényesen elszakadt volna Topolyától, egy percig sem igaz.

Tény viszont, hogy a topolyaiak ekkor sem, ezután sem zárták a szívükbe, keresték a vele való kapcsolatot, a felé vezető utat. Ha hazalátogatott, úgy jött, hogy a legszűkebb családon, rokonságon kívül senki sem tudta, illetve nem akarta tudni. Senki sem hívta, invitálta, s ha olykor-olykor sor került is egy-egy iskolai író-olvasó találkozóra, a kezdeményezők szinte rendre idegenek, kívül-állók voltak. Még a Művésztelepre is kerülő úton kellett meghívatnia magát. A Topolya részéről adományozott egyetlen hivatalos elismerés, a nem is oly rég még igen jelentősnek számító Októberi-díjat is „egy vidéki magyartanár” kezdeményezte 50. születésnapjára, mint ahogyan ennek a mostani megemlékezésnek a megszervezése is ennek a „vidéki magyartanárnak” jutott az eszébe. Hányszor panaszkolta közben, hogy milyen kínos érzés is az embernek saját bőrén tapasztalnia a szöveget: „Senki sem (lehet) próféta a saját hazájában.”

Az említettekkel szemben viszont az is tény, hogy elég volt csak egyetlen otthoni hangulatot, szót felidézni, hogy emlékei révén ismét Topolyán, a topolyaiak között legyen, hogy a mindig magában hordozott topolyai emlékképet kiélesítse, színeit felragyogtassa, és az általuk kiváltott hangulatával hallgatóját, olvasóját is magával ragadja. Így aztán érthető, hogy Fehér Ferenc az évek során felgyülemlett sérelmei ellenére sem szűnt meg Topolyáért tenni, dobogni. Akik a 70-es, 80-as években rendszeres újságolvasók voltak, tudják, hogy ami Topolyával kapcsolatos volt, minden érdekelte. És szokásos Kilátó-beli jegyzetei igazolják, hogy szinte minden jelenben történő topolyai megmozdulás, esemény kellő ürügyül szolgált neki arra, hogy meleg lírai hangon visszatekintszen a homályba, a múltba.

De nemcsak emlékezett, Topolyáért dohogott, kifogásolt is. No nem valami dörgedelmes fenyegetőzéssel, csak szívbe markoló, lelket megremegetető csendes meditálással. Legélesebben, legkétségbeesettebben talán a topolyai Nagykert, a valamikori bárókeresztény kiirtása és a topolyai Kálvária tervezett eladása kapcsán.

Egyre inkább meggyőződésévé vált, hogy akiknek valamit jelent vagy jelentett Topolya, azok sorra elkerültek innen, akik pedig újonnan lettek topolyaiak, azoknak még nincsenek fogya tartó, lelkiismeretet is felébresztő emlékeik.

Szeretném hinni és remélni, hogy mindez már egy kicsit másként van.